

Dostojevskij Fiodor Michajlovič
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Ruský spisovateľ, prvoradý reprezentant naturalizmu v ruskej literatúre, majster psychologického príbehu - hľadania človeka v človeku; z hľadiska umeleckej tvorby a novej estetiky je považovaný za najvýraznejší zjav európskeho románu; jeho geniálne dielo nepodlieha času.

Životopisné údaje:

Narodil sa 11. novembra 1821 v rodine lekára moskovskej nemocnice pre chudobných. Študoval na súkromnom gymnáziu v Moskve a spolu so starším bratom Michailom na vysokej vojenskej technickej škole v Petrohrade. Po skončení štúdia v roku 1843 pracoval v projekčnom oddelení ministerstva obrany, od roku 1844 sa však venoval len literatúre. Debutoval prekladom Balzacovho románu Eugénia Grandetová. Prvá Dostojevského próza Biedni ľudia nadväzuje na realistické tradície Puškinovej a Gogoľovej tvorby. V období písania tejto novely bol Dostojevskij spätý s ideami Belinského utopického socializmu. Navštevoval Petraševského krúžok, podporoval najmä myšlienku zrušenia nevoľníctva a petraševci zasa v autorovi, ktorý sa preslávil novelou Biedni ľudia, videli literárny prostriedok na dosiahnutie svojich cieľov. V revolučnom roku 1848 ho poverili založením tajnej tlačiarne, k tomu však napokon nedošlo. V apríli 1849 ho s ďalšími členmi Petraševského krúžku zatkli a uväznili v Petropavlovskej pevnosti. Po obvinení, že rozširoval Belinského list Gogoľovi a za úmysel zvrhnúť štátne zriadenie ho odsúdili na smrť. Tesne pred popravou cár Mikuláš I. zmenil rozsudok na štvorročné galeje. Bol vo väzení v Omsku na Sibíri, kde často trpel epileptickými záchvatmi (epilepsiu mal po celý život). V roku 1859 mu vrátili šľachtický titul a dovolili publikovať. Vrátil sa do Petrohradu. V 60. rokoch spolu s bratom Michailom vydával časopisy Vremja a Epoque. Po smrti manželky a brata zadĺžený Dostojevskij (po návrate z väzenia prepadol hazardným hram) odišiel do zahraničia, kde začal písať román Zločin a trest. Po návrate mal opäť problémy s veriteľmi. Písal ďalšie romány, oženil sa so svojou stenografkou a opäť určitý čas žil a pracoval v cudzine. V Rusku sa však ďalej venoval novinárskej práci, redigoval časopis Graždanin, v ktorom uverejňoval aj Denník spisovateľa, ktorý neskôr vyšiel knižne. Denník obsahoval autorove úvahy, ktoré boli zároveň prípravou na jeho dielo Bratia Karamazovci. V posledných rokoch žil v Petrohrade, kde 9. februára 1881 zomrel.

Diela:

Prvá Dostojevského próza má názov Biedni ľudia. Obrazy protagonistov Varvary a Makara sú načrtnuté ako protiklady medzi materiálnou chudobou a duševným bohatstvom. Analýza rozpoltenosti ľudského vedomia, psychologizmus, výnimočnosť charakterov a situácií, typické črty Dostojevského realizmu sa prejavili vo všetkých jeho dielach. Po Biednych ľuďoch vydal ďalšie prózy Dvojník, Gazdiná, Biele noci a Netočka Nezvanova, po návrate z väzenia na Sibíri Strýčkov sen, Obec Stepančikovo a jej obyvatelia a Ponížení a urazení. Trpkú väzenskú skúsenosť opísal Dostojevskij v románe Zápisky z mŕtveho domu. Počas prvého pobytu v zahraničí (1866) napísal jeden z najznámejších sociálnopsychologických románov naturálnej školy v ruskej literatúre a v svetovej literatúre vôbec Zločin a trest. Nasledovali diela Hráč, Idiot, Večný manžel a Diablom posadnutí (Besi). Najmä romány Zločin a trest a Idiot mu v západoeurópskych čitateľských kruhoch získali povest' významného spisovateľa. Popri novinárskej práci vydal ešte román Výrastok a napokon Bratia Karamazovci. Tento veľký román bol pôvodne koncipovaný ako

prvá časť epopoje o Rusku, autorovi sa ju však nepodarilo dokončiť. Dostojevského dielo je hľadáním mravného (v kresťanskom i humanistickom zmysle) a estetického ideálu.

Podrobnejšie o dielach:

Biedni ľudia - novela je koncipovaná ako korešpondencia chudobného úradníka Makara Devuškina a siroty Varvary Dobroselovej. V listoch obaja protagonisti rozoberajú svoje myšlienky a city a tiež názory na vlastnú existenciu. Varvara i Makar sú odsúdení žiť v biede a nedostatku. Makar sa pokúsi vymaniť sa z biedy a pomôcť Varvare, stretne sa s riaditeľom úradu, v ktorom pracuje. Ani riaditeľova materiálna pomoc, ani vedľajšia práca však ako východisko z biedy nestačia. Chorľavá Barbara napokon prijíma ponuku svojho bývalého zvodcu, statkára Bykova, a vydá sa zaňho, hoci má presnú predstavu o svojom neradostnom budúcom živote. Devuškin si uvedomí márnosť svojho úsilia, pochopí, že sobáš s boháčom bol pre Varvaru jediným východiskom.

Zločin a trest - je príbehom chudobného petrohradského študenta Rodiona Raskoľnikova, ktorý musí kvôli nedostatku peňazí prerušiť štúdium a živorí v neútulnej podkrovnej izbičke, kde rozvíja svoje sociálne poznatky a pozorovania. Úvahy mení v teóriu, že ľudia sa delia na dve skupiny - menšinu neobyčajných, ktorí sú predurčení vládnuť, a väčšinu obyčajných, ktorí sa musia vládnutiu menšiny podriaďovať. Morálka prvej skupiny sa opiera o presvedčenie, že sa nemusia sa podriaďovať všeobecne platným zákonom, dokonca môžu páchať zločiny, keď to potrebujú na napĺňanie svojich potrieb a cieľov. Všetky zákony platia len pre členov druhej skupiny. Pod vplyvom svojej teórie Raskoľnikov zabije starú úžerničku i jej sestru, ktorá je náhodnou svedkyňou zločinu. Policajný inšpektor je presvedčený o študentovej vine, nemôže ju však dokázať. Medzitým sa Raskoľnikov, trpiaci výčítkami svedomia, zveruje neviestke Soni Marmeládovovej. Tá ho presvedčí a Rodion sa po ťažkom duševnom boji k svojmu činu prizná. Je odsúdený na vyhnanstvo na Sibíri, kam - svojím spôsobom - očistený a zmierený s Bohom odchádza aj so Soňou, aby obidvaja začali nový život.

Idiot - román v ktorom autor svoj sen o dobrom, harmonickom človeku a stroskotaní tohto sna zobrazil v hlavnom hrdinovi, v kniežati Myškinovi. Táto postava má mnohé Dostojevského autobiografické črty, nedotkla sa ho civilizácia ani pokrytecká spoločenská morálka. Dobrosrdečný a naivný Myškin veriaci v človeka je však duševne chorý. Po návrate do Ruska sa dostáva do spoločnosti, kde vládne kult peňazí, ktorý deformuje charaktery jednotlivých postáv a pri stretnutí s Myškinom sa prejavujú vo svojej ľudskej nahote a egoizme. Jeho pokora a sebaobetovanie preto v tomto prostredí neprinášajú očakávaný výsledok. Naopak - sú príčinou nešťastia všetkých, ktorých má rád. Protipólom Myškina je Rogožin, ktorý trpí chorobnou závislosťou na svojej milenke, krásavici Nastasii, a v záchvate žiarlivosti ju napokon zabije. Myškinovi sa obnovuje duševná choroba a ťažko chorý sa vracia do švajčiarskeho sanatória. Román zobrazuje symboliku medziľudských vzťahov, zápas základných životných princípov.

Ponížení a urazení - román je vyrozprávaný formou zážitkov autobiografickej postavy - Váňu. Obraz sociálnych protikladov podáva autor na osudoch patriarchálnej rodiny drobného statkára Ichmeneva a kniežaťa Valkovského. Protiklad medzi dvoma svetmi monumentalizuje tragický ľubostný vzťah Nataše Ichmenevovej a Aľošu Valkovského. Nataša pre milovaného muža opustí domov, znáša milencove rozmarny a intrigy jeho otca, až napokon stráca ilúzie, lásku i šťastie.

Zápisky z mŕtveho domu - patria medzi najcennejšie diela svetovej literatúry nielen pre literárnu kvalitu a autentickosť, s ktorou autor vykreslil prostredie cárskych trestníc, ale najmä preto, lebo Dostojevskij ako jeden z prvých opustil literárny štýl romantizmu a za hlavné postavy si vybral ľudí z najspodnejších vrstiev spoločnosti. Po Dostojevskom sa zachoval zošit, do ktorého si vo väzení zapisoval rôzne ľudové výrazy, vety, príslovia, ktoré neskôr v románe použil. Zápisky začal tvoriť vo väzenskej nemocnici, kde mu lekár nielenže dovolil písať, ale obstaral mu aj písacie potreby. Dielo je realistickým osobným a dobovým dokumentom o živote v sibírskom väzení, má formu denníka autobiografickej postavy A.P. Goriančikova a zachytáva osudy ľudí, ktorí sa spolu s ním dostali do vyhnanstva. Hoci sa autor usiloval pomery vo väzení vykresliť relatívne mierne, cenzúra vydanie románu nepovolila ešte niekoľko rokov. Časti románu vyšli najskôr v časopisoch. Je sugestívnou výpoveďou autora o správaní sa ľudí - nielen väzňov, ale aj väzňov (napr. krutého veliteľa väznice majora Krivca, sadistického poručíka Žerebjatikova) v hraničných životných situáciách, ale aj o telesných trestoch (železné okovy musel väzeň nosiť po celý čas pobytu, zaujímavý je napr. opis, ako sa s nimi dá obliekať). Trestancami boli nielen zločinci a vrahovia, ale často nevinní ľudia, tragicky poznačení nevoľníckymi pomermi. V kronikárskom opise videl autor svojich spoluväzňov realisticky - v kladoch i záporoch a väzenie samotné ako školu života, v ktorej spoznal, čo skutočne znamená byť človekom.

Diablom posadnutí (Besi) - bezprostrednou inšpiráciou k tomuto románu, označovanému v literárnych dejinách aj ako revolučný pamflet, bola vražda študenta Ivanova v Razumovskom parku pri Moskve v novembri 1869. Vraždu spáchal fanatický revolučný študent, vodca tajného anarchistického krúžku Sergej D. Nečajev, pretože Ivanov nesúhlasil s jeho taktikou revolučného boja a chcel vytvoriť vlastný revolučný krúžok. O tejto politickej vražde sa Dostojevskij dozvedel v Drážďanoch, prípad ho veľmi zaujal a pretože v tom čase sa už odklonil od revolučných ideálov svojej mladosti a v revolúcii videl skôr hrozbu anarchie, krutosti a rozvratu spoločnosti, rozhodol sa napísať román, ktorý mal byť varovaním pred temnými silami a zlom, ktoré so sebou prináša každá násilná zmena - navyše vedená pod zástavou ateizmu, ktorý považoval za úhlavného nepriateľa morálky. Román vznikol v rozmedzí rokov 1870 - 1872, najskôr vychádzal na pokračovanie v Ruskom vestníku a v roku 1873 aj knižne. Hlavnými hrdinami románu sú členovia malého krúžku „diablom posadnutých“ revolucionárov, vedených démonickou postavou veľkopanského zhýralca a nihilistu Nikolaja Stavrogina (predobrazom postavy bol ruský anarchista Bakunin) a „emisára“ tohto krúžku a vykonávateľa pomsty na neposlušnom študentovi Šatovovi Petra Verchovskenského (jeho postava má mnoho totožných čŕt s Nečajevom). Treťou veľkou postavou tohto románu je „bohohľadač“ Kirillov, ktorý sa rozhodne spáchať samovraždu ako výraz absolútnej slobody a preto súhlasí, že na seba zoberie vinu za pripravovanú vraždu Šatova. V románe, podobne ako v Nečajevovom príbehu, je vražda vzápätí odhalená a jej vrahovia ujdú do cudziny. Ale strojca celého odporného zločinu Stavrogin napokon neunesie pocit viny, vráti sa tajne do Ruska a obesí sa na povale svojho rodinného sídla. Román hneď po vyjdení odmietli revolučne orientovaní ruskí umelci, a keď bol pod názvom Nikolaj Stavrogin inscenovaný v Moskve v roku 1913, ostro proti jeho zameraniu vystúpil Maxim Gorkij a pri tejto príležitosti napísal: „Dostojevskij je génus, ale náš zlý génus.“

Denník spisovateľa - mesačník, ktorý Dostojevskij vydával od roku 1876 až do svojej smrti v roku 1881 a ktorý je jedinečným dokumentom o Dostojevského myslení a cítení, o jeho inšpiračných zdrojoch, o jeho pohľade na dobovú ruskú spoločnosť. Súčasťou denníka sú aj také geniálne „fantastické“ poviedky ako Plachá, Bobek a Sen smiešneho človeka, ktoré rovnako ako jeho veľké romány patria k absolútnym vrcholom vo svetovej literatúre. Na ruskú spoločnosť konca 19. storočia zapôsobila

nezabudnuteľným dojmom aj Dostojevského Reč o Puškinovi, ktorá vyšla v Denníku spisovateľa za rok 1880. V tejto slávnej reči Dostojevskij napísal, že práve ruská duša a g3nius ruského ľudu „majú snáď zo všetkých národov najväčšie predpoklady pre to, aby sa stali hlásateľmi ideí jednoty ľudstva, bratskej lásky a triezveho nazerania, ktoré je schopné odpúšťať aj nepriateľom“. Denník spisovateľa mal veľký vplyv na mnohých autorov 20. storočia, veľkú inšpiráciu v ňom našli takí spisovatelia ako F. Kafka či A. Camus.

Bratia Karamazovci - sú posledným Dostojevského dielom z rokov 1879 - 1880. Tento štvorzväzkový spoločensko-psychologický román je syntézou autorových názorov na človeka a spoločnosť. V ňom vrcholí jeho úsilie o ucelenú duchovnú a morálnu analýzu Ruska a Európy, vyjadrenú vo veľkej historickej a filozofickej metafore. Román bol inšpirovaný skutočnou udalosťou, keď zavraždenie otca umožnilo autorovi rozohrať bohatú škálu udalostí a vykresliť množstvo postáv aj kolorit sociálnych a spoločenských vzťahov v Rusku. V centre románu (má 12 kníh) stojí statkár Fiodor Pavlovič Karamazov, despotický samopašník a zhýralec, morálne skazený človek. Jeho správaním sa a vzťahmi, ktoré okolo seba vybudoval, najviac trpia štyria synovia z dvoch manželských zväzkov. Hlavným motívom diela je myšlienka, že ak nie je Boh, všetko je dovolené. Teoreticky ju hlása Ivan Karamazov, v praxi ju uskutoční Smerďakov, ktorý vzišiel z nemanželského vzťahu otca Karamazova so slúžkou. Smerďakov slúži v rodine, zabije otca a upadá do epileptického záchvatu. Z vraždy je obvinený citovo labilný Dmitrij, odsúdia ho a spolu s Grušenkou, ktorej tiež „dvoril“ jeho otec, odchádzajú na Sibír. Smerďakov spácha samovraždu, keď sa predtým prizná tretiemu synovi, cynickému bezvercovi Ivanovi. Ten duševne ochorie a tak súd neberie vážne jeho pravdivé vykreslenie udalosti. Posledný syn Aľoša, ovplyvnený starcom Zosimom, odchádza po jeho smrti do kláštora. Ivan Karamazov je súčasne autorom legendy o Veľkom inkvizitorovi, ktorá je ideovým kľúčom románu a je kritikou všetkých ideológií, založených na túžbe po moci. Protipólom Ivana je mních Zosima. Podstata jeho filozofie je v zavrnutí vlčích zákonov spoločnosti a v hlásaní všeobecnej lásky a sebazdokonaľovania. Dielo má nezvyčajnú kompozíciu, prvú časť tvoria rozhovory dvoch bratov Ivana a Dmitrija pred tretím bratom - novicom Aľošom. Druhá časť je zobrazením prelomových situácií, ktoré majú významný vplyv na priebeh udalostí i na psychiku hrdinov. Bratia Karamazovci patria k najväčším románom svetovej literatúry a mali priamy vplyv na vznik filozofického (Kierkegaard) a literárneho existencializmu (Sartre a iní).

Úryvok:

Zločin a trest

Zaujímal ho jedna otázka: prečo sa skoro všetky zločiny tak ľahko odhaľujú a prezrádzajú a prečo sú stopy skoro všetkých zločincov také zjavné? Postupne došiel k rozličným zaujímavým záverom; podľa jeho názoru hlavná príčina nebola ani tak vo faktickej nemožnosti skryť zločin ako v samom zločincovi; to sám zločinec, a skoro každý, vo chvíli zločinu podlieha akémusi zlyhaniu vôle a rozvahy, namiesto ktorých príde pravý opak, až detská, ohromujúca ľahkomyselnosť, a to práve vo chvíli, keď sú rozvaha a opatrnosť najpotrebnejšie. Podľa jeho presvedčenia toto zatemnenie rozvahy a úpadok vôle zachvátia človeka ako choroba, rozvíjajú sa postupne a vyvrcholia krátko pred vykonaním zločinu; trvajú v nezmenenej intenzite vo chvíli zločinu a ešte za čas po ňom, to je individuálne; a potom prejdú, ako prejde každá choroba. Otázku, či choroba plodí zločin a či zločin nejako zo svojej zvláštnej prirodzenosti vždy je sprevádzaný čímsi ako chorobou - túto otázku predbežne nevedel Raskolnikov dosť uspokojivo vyriešiť. Keď došiel k takýmto záverom, usúdil, že uňho osobne, v jeho prípade, nemôžu nastať podobné chorobné zmeny, že

rozvaha a vôľa ho neopustia cez celý čas uskutočnenia zámeru, výlučne preto, že to, čo on zamýšľa - nie je zločin“...

Myšlienky:

„Ver alebo never, sú medzi nimi charaktery hlboké, silné, krásne; aká radosť je odkryť pod hrubou kôrou zlato! Koľko som si priniesol z väzenia ľudových typov, charakterov! Zžil som sa s nimi, a preto sa mi zdá, že ich poznám dôkladne. Koľko príbehov tulákov a lupičov a vôbec všetkého toho temného, sedembolestného života! Na celé zväzky to vystačí. Skvelí ľudia.“ (Dostojevskij v liste bratovi po návrate z väzenia)

„Aischylove tragédie a Shakespearove drámy nemohli viac rozochvieť srdcia svojich súčasníkov ako Idiot, Bratia Karamazovci, Anna Kareninová a Vojna a mier rozochveli nás.“ (Romain Rolland)

„Ešte nikdy nik tak neotvoril protikladnosť citov a neodhalil svet v takom mučivom napätí ako on - medzi novými pólmi extázy a zmaru, ktoré postavil za obvyklé hranice šťastia a trápenia. Je neprekonateľným sochárom všetkého zvláštneho, najväčším anatómom zranenej a chorej duše, akého kedy umenie poznalo.“ (Stephan Zweig)

Dostojevskij mi dal viac ako ktorýkoľvek mysliteľ, dokonca viac ako Gauss (pozn. - nemecký matematik, fyzik, astronóm). (Albert Einstein)

„Som cárovým sluhom ako Puškin, pretože cárove deti, ľud, sa od cárovho sluhu neodvrátia. A budem mu slúžiť ešte viac, až kým skutočne uverí, že ľud sú jeho deti. Akosi dlho tomu však uveriť nechce...“ (Dostojevskij, Denník spisovateľa)

„Nepoznal som nikoho, kto by bol nešťastnejší ako on. Chorý, slabý človek, ktorý preto stokrát horšie než všetci ostatní znášal väzenie. Večne nemal peniaze a pritom obzvlášť bolestne pociťoval núdzu. A najmä - stále sa trápil kvôli kritike... Neviete si predstaviť, ako bolestne prežíval každý nepriateľský riadok. A ako tým trpel. Ako tým trpel nie rok alebo dva, ale celé desaťročia! Až do posledného dňa. V tom je hrozná dráma jeho života.“ (Spomienky priateľa)

„V Dostojevskom je vysvetlené, že zločin je zločin, aj keď zavrhneme náboženstvo, morálka zostáva...“ (Šklovskij)

„Dostojevskij je básnikom Petrohradu, všetky jeho diela sa odohrávajú v meste, v ktorom existuje bohatstvo a existuje chudoba. Chudoba strašná. Oveľa väčšia, ako si ju dnes vieme predstaviť. Chudoba ruská. Tam ľudia zomierali v bahne, na hnojisku, a medzitým rástli statkári, rástlo bohatstvo, nesmierne bohatstvo. A Dostojevskij sa pýtal, prečo je to tak? Prečo? Prečo? Ak je človek človeku bratom, ak je pravda, že máme milovať svojho bližneho ako seba samého, ak ste kresťania, prečo potom dovolíte, aby boli také priepastné sociálne rozdiely. A pretože Dostojevskij opísal práve toto bahno Sankt Peterburgu, jeho ubiedených a chudobných, nazývajú ho často básnikom tohto mesta.“ (Andrej Červenák)

„Umenie je vždy moderné - skutočné umenie nikdy nebolo iné a najmä ani nemôže byť iné.“ (Dostojevskij)